

Csizmadia Ervin

A megszakadt folytonosság

A liberalizmustól a világállamig

Ahogy egyre több körülöttünk a háború, óhatatlanul gondolnunk kell arra, hogy ezeknek van-e összefüggésük uralkodó világképeinkkel, illetve azok megrendülésével. Talán kimondhatjuk, hogy a világ két esetben tudja tartósan kiiktatni a háborút. Az első, amikor a világ egypólusú, és azok, akik a potenciális másik póluson állnak, nincsenek olyan állapotban, hogy háborúzzanak.

A második, amikor a világ minimum két pólusú, de a pólusok között egyensúly van, és jól felfogott érdekből egyik fél se akarja felborítani a status quót.

Most a világ „másállapotba” került. Aminek okaként az egyetlen pólus (merthogy jó ideje egy van), a nyugati civilizáció kimerülését jelölném meg. Még pontosabban: a megszakadt folytonosságot.

Ezt a jelenséget szeretném röviden értelmezni.

1945 után új világrend épült, de mégis folytonosan. Olyan értelemben, hogy bár a több évszázada ideológiai uralmi helyzetben lévő liberalizmus nem tudta megvédeni a két háború előtti monopolhelyzetét, de sikerült átmentenie magát. Az új Európa alapító atyái szinte kivétel nélkül kereszténydemokraták (kisebb részben szocialisták) voltak, de mind *liberális* kereszténydemokrata volt. Azt is mondhatnánk: ha az ideológiai fáklya évszázadokig a liberalizmus tüzével lobogott, akkor most csak annyi történt, hogy a tüzes nyél immár keresztény kezekbe kerül, és ők lobogtatták tovább.

Ne kukacoskodjunk, és ne akarjunk olyan ellenérveket felhozni, hogy de hát a liberális individualizmussal mi lett. Semmi nem lett, merthogy az individualizmus csak egy érték a liberalizmus palettáján. Bár sokan azt mondják, hogy ez a liberalizmus csúcsértéke (kiegészítve persze a szabadsággal), de mi van, ha a liberalizmus tovább élését

nem elsősorban ennek az értéknek a tovább vitele biztosította, hanem például az, hogy a kereszténydemokrata alapító atyák *attitűdje* ugyanaz volt, mint a liberálisoké. Olvassuk csak [Robert Schumant](#), a talán legfőbb alapító atyát: „Ma a kereszténységnek, saját történelme során átélt tapasztalatai birtokában segítenie kell a kevésbé fejlett népeket, hogy azok maguk is végigjárhassák az emberi megújulásnak ugyanezt az útját”.

Talán nem túlzunk, ha az állítjuk: ezt egy liberális is írhatta volna, hiszen a liberalizmus [developmentalista](#) attitűdjében kulcsszerepet tölt be az a gondolat, hogy vannak fejlett és fejletlen népek, és az utóbbiak történelmi küldetése, hogy utolérjék az előbbieket.

Vagy legalábbis ez volt az 1950-es években, amikor tehát a keresztények átvették a liberális stafétát.

De még többet is tettek a keresztények, mert ők voltak azok, akik végképp hozzá kapcsolták a liberalizmushoz a demokráciát. Vannak persze, akik szerint a jóléti állam nem is keresztény, hanem szociáldemokrata program, de ezt most tegyük zárójelbe. Maradjunk annyiban, hogy a liberalizmus tovább élt a kereszténydemokráciában, s folytonossága egyáltalán nem szakadt meg.

Nem szakadt meg mindezekén túl azért sem, mert az újonnan előlépő kereszténydemokrácia egy másik liberális vívmányt is átmentett és megújított. Ez pedig a liberalizmus *társadalomszervező* szerepe.

Ez megint csak messze túlmutat az individualizmuson, s a felé terel bennünket, hogy elgondolkodjunk: valójában *mitől* lett a liberalizmus olyan népszerű eszme, mint amilyen lett.

Válaszunk csak az lehet, hogy azért, mert széles körök számára volt *lelkesítő* program. Tudjuk persze, hogy a liberalizmus sokáig ódzkodott a választójog kiterjesztésétől, és elég erősen védte a magukat hathatósan képviselni képes rétegek (nemesség, polgárság) jogait, de azt is el kell ismernünk, hogy bár az alsó társadalmi osztályok egy része lázadt ellene, a liberális rendszerek a tömegek nagy része számára is elfogadhatóak voltak. Olvassuk csak el Szekfű Gyula: [Három nemzedék](#) könyvét, amely bár kritikusa a magyar liberális korszaknak (1867-1918), de számos dologban, így a társadalomszervezésben elismeri a liberalizmus érdemeit.

Ezt a szellemet, ezt a lelkesítő potenciált viszi tovább a 2. világháború után a kereszténydemokrácia. A lelkesítés ugyanolyan sokoldalú, mint a liberalizmus fénykorában, amikor a liberális ideológia nevében integrálták a társadalmakat, s ugyanakkor egyfajta civilizatórikus szerepet is betöltöttek abban az értelemben, hogy a „jó” társadalom perspektíváját rajzolták fel a kevésbé fejlett társadalmaknak.

A 2. világháború utáni kereszténydemokrácia új társadalomintegrációs formát képvisel, mégpedig azzal a

huszárvágással, hogy a két korábbi liberális célt (belpolitikai-nemzetállami integráció+a fejletlenebb államoknak vonzó minta) egyesíti. Az egységes Európa koncepciójában nem csak a nemzetállam meghaladása van benne, hanem a nemzetállami vívmányok átmentése is: immáron nem a nemzetállami, hanem a föderális európai, sőt később majd a világkerethez (lásd: világkormányzás) kellene integrálni.

Itt azonban elérkezünk a címben jelzett problémához, a folytonosság megszakadásához.

Ami még 1990 után nem azonnal következett be. Az 1990-es kelet-közép-európai demokratizálással még a Nyugat azt üzentte, hogy a civilizatórikus szerep továbbra is működik (sőt most működik csak igazán), s a posztoszocialista társadalmak *olyanok* lesznek, mint a nyugatiak. És az is egyértelműnek tűnt a nyugati demokrácia mintájának átültetésével létrejön majd egy integrált posztoszocialista világ. Ám ami 1945 után két sziklaszilárd vívmányt eredményezett Nyugaton (liberális demokrácia és jóléti állam), az a mi régiókban már kezdetben is csak nyomokban jött létre. S bár a rendszerváltó folyamat elején megvolt a lelkesedés, de ez gyorsan (és nem kis részben épp az említett két hiánynak köszönhetően) gyorsan el is illant.

Az átmenet időszakában a liberális kereszténydemokrácia kevéssé volt már potens tényező. De a liberális kereszténydemokratáktól – a folytonosság jegyében – a liberális

demokraták, a történelem végét hirdetőik vették át a stafétát. Az akkori meghatározó gondolatot nem alapító atyák, hanem a *tranzitológia* nevű irányzat képviselte. Ennek mondandóját nagyjából annyiban foglalhatjuk össze, hogy a liberális demokrácia immár minden vetélytársától megszabadult, és egyedül maradt a terepen. Ebből fakadóan magától értetődik, hogy az új rezsimek nem is lehetnek mások, mint liberális demokráciák. Ám míg a kereszténydemokrácia az 1950-es évektől elég sokáig biztosítani tudja a liberalizmus folytonosságát, addig a tranzitológia erre csak rövid ideig képes: nagyjából egy évtizeddel az átmenet után nyugati politikatudósok bejelentik a tranzitológia végét. Nem állítjuk, hogy utána nem maradt semmi. Maradt. De csupa olyan eszme-töredék, amelynek kevés az esélye, hogy a liberalizmus folytonosságát biztosítsa.

A kudarcnak döntően két oka van.

Az egyik, hogy a tranzitológia nyomába lépő, magukat liberálisnak mondó ideológiák nem tudják fenntartani azt a hitet, ami 1945 után teljes valójában megvolt, nevezetesen azt, hogy a felvilágosodás értékei élnek és egyetemesek, mi több érvényesíthetők. Nem tudják továbbá fenntartani az értük való *lelkesedés* érzetét sem. Még egyszer: amikor a liberalizmus a fénykorát élte, lelkesítő, sokakat motiváló, érzelmi azonosulást kiváltó eszme volt, amelyben hatalmas tömegek hittek. Amikor a liberalizmus kereszténydemokráciává lényegült, úgyszintén. Ma ez a hit vagy nincs meg, vagy csak éppen

pislákol. Épp az nem látszik, amely a két említett régebbi példában is a lényeg volt, hogy széles néptömegek hisznek benne.

A másik ok az, hogy míg 1945 után a liberalizmus – hogy úgy mondjuk – „hazai pályán” költözött a kereszténydemokráciába (hazai pálya alatt Nyugat-Európát értve), addig most „idegenben” kellene vonzóképességét bizonyítania, amikor a lelátón sokszor az ellenfél öblös torkú szurkolói ülnek. Már a liberális minta kelet-közép-európai átültetése sem könnyű, de ki gondolhatta komolyan, hogy a minta afrikai és ázsiai kiterjesztése olyan állapotot eredményez, amiről Schuman fentebbi idézete szól.

Márpedig a folytonosság legnagyobb próbája éppen az „idegen” pálya. Most ugyanis minőségileg teljesen más geográfiai keretekben zajlik a liberális minta terjesztése, mint korábban bármikor. Amikor Schuman „emberi megújulásról” beszél, akkor ma a kérdés úgy merül fel, hogy vajon hogyan is kell ezt értelmeznünk akkor, amikor a felvilágosodás optimista eszményei jórészt meghaladottak. Vajon az jelenti a megújulást egy Európán kívüli embernek, mint egy nyugatinak? S fordítva: tud-e lelkesedni egy nyugati ember tartósan az iránt, ha szétbomlik a számára jól ismert társadalmi kohézió a mai nyomásnak kitéve?

Legyünk persze méltányosak. A liberalizmus hatalmas erőfeszítéseket tesz, hogy bizonyítsa a történelemmel való folytonosságát és megújulóképességét. Nagy kérdés azonban, hogy

olyan mai jelszavakból, mint világállam, világkormány, világtársadalom lesznek-e valaha is olyan fáklyák, mint azokból a jelszavakból, amely a liberalizmus korábbi lényegét adták.

